

Першым вялікім мясцовым наратывам быў полацкі летапіс. Ён працягвае ўплываць на айчыны літаратурны працэс нават праз сваю адсутнасць. Гэтую адсутнасць і намагаюцца кампенсаваць нашы творцы, свядома ці падсвядома. Верагодна адсюль вынікае адзін з вытокаў пільнай цікавасці да гістарычнай тэмы ў аўтараў з Полацку. Варта адразу ўдакладніць, традыцыя полацкай прозы стваралася і ствараецца не толькі людзьмі з мясцовай прапіскай. «Палачанін», калі справа ідзе аб сферы творчасці, дасюль азначае тое ж самае, што і ў часы Ёсяслава, — «духоўная гравітацыя» Полацка працягвае дзейнічаць далёка за межамі гораду. Так, «Лабірынты» дзісенца Вацлава Ластоўскага безумоўна належаць полацкай традыцыі і ў многіх рысах фарміруюць яе. З іншага боку, аўтар можа пісаць аб гістарычных постацях мінулага Полацка і заставацца аднак па-за межамі вышэйазначанай традыцыі, працуючы, напрыклад, паводле канонаў беларускага «адраджэнскага» асветніцтва. Што з'яўляецца ў такім разе маркерам прыналежнасці да полацкага наратыву? Безумоўна, гэта наяўнасць «полацкай тэмы», якая ў большасці выпадкаў уключае гістарычную фэбулу, апелюючую да навуковага факта, але пераадольвае яе і выходзіць да метагісторыі. У адсутнасці летапісу любое мясцовае дакументальнае слова з мінулага — ад надпісаў на Барысавых камянях і крыжы Ефрасінні да выдзеўбаных на кроквах езуіцкага гарышча імён кадэтаў — лёгка камбінуецца з фантастычнай фэбулай і адгукваецца ў міфе. Прастора полацкай мінуўшчыны займела таму моцны міфапаэтычны бэкграўнд, — не са старонак летапісу мы ведаем, напрыклад, пра Ёсяслава Брачыславіча, а са «Слова пра паход Ігараў». Метагісторыя пазнаецца часта праз азэрэнні і сны. Адсюль распаўсюджаны матывы сна-снення, які мы знаходзім у знакавых творах, што належаць полацкай традыцыі.

Полацкая праявітая традыцыя — традыцыя метагістарычная. Полацкім аўтарам прыходзіцца купіраваць брак гістарычных крыніц павышанай міфатворчай актыўнасцю. Такім чынам, метагісторыя ў дадзеным кантэксце разумеецца як метаад рэканструкцыі гістарычнага працэсу сродкамі міфапаэтычнага наратыву пры недахопе гістарычнай (навуковай) факталогіі. Метагісторыя адлюстроўвае гістарычны працэс, але не прэтэндуе на ісціннасць падобнага адлюстравання. Падобны аспект выкарыстання тэрміна «метагісторыя» адпавядае практыкам «наратывнай гістарыяграфіі» XIX стагоддзя. Паводле інтэрпрэтацыі Х. Уайт, у апошняй вопыт паэтычнай творчасці дапаўняў навуковае даследаванне [12, с. 12].

Да найбольш важных тэкстаў, што ў многіх аспектах прадвызначаюць далейшае развіццё традыцыі полацкай метагістарычнай прозы, варта аднесці творы Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (1844—1846), а таксама «Драўляны дзядок і кабета Інсекта» (1844—1847). У 1911 годзе выйшаў біяграфічны нарыс Рамуальда Зямкевіча «Ян Баршчэўскі: Першы беларускі пісьменьнік XIX стагоддзя» [8]. Пэўныя апаведы з кнігі «Шляхціц Завальня» перакладаліся на беларускую мову і выдаваліся ў 1917 годзе Я. Станкевічам. Верагодна, В. Ластоўскі таксама быў знаёмы з гэтым творам, калі ствараў свае «Лабірынты». Паэтычная творчасць Я. Баршчэўскага ўвайшла ў народную памяць беларускага сялянства ў XIX стагоддзі. «Шляхціц Завальня» быў высока ацэнены айчынай этналагічнай навукай. Аднак уплыў Я. Баршчэўскага на беларускую прафесійную літаратуру быў усё ж адкладзены яшчэ амаль на стагоддзе — да 1990 года, калі «Шляхціц Завальня» выйшаў у перакладзе М. Хаўстовіча. Спатрэбіўся пэўны час на творчае засваенне і навуковае пераасэнсаванне спадчыны Я. Баршчэўскага. Таму найбольшы плён ад новага адкрыцця творчасці

пісьменніка маем толькі ў апошнія два дзесяцігоддзя, што прыйшліся на мяжу XX і XXI стагоддзяў [3, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 16, 17].

Вектар развіцця традыцыі полацкай метагістарычнай прозы ў XX стагоддзі прадзюжыў В. Ластоўскі сваім творам «Лабірынты» (1923) [10]. В. Ластоўскі быў хіба першым, хто паспрабаваў спалучыць полацкі метагістарычны дыскурс з патрэбай разбудовы беларускай нацыянальнай культуры. Аднак сама беларуская нацыянальная культура ў інтэрпрэтацыі Ластоўскага з'яўлялася атрыбутам Крыўі. Таму можна прывесці і адваротнае дапушчэнне, — беларускі нацыянальны дыскурс выкарыстоўваўся пісьменнікам для актуалізацыі полацкай мінуўшчыны. Пантэон полацкіх герояў і мясцовых сюжэтаў быў значна пашыраны ўжо ў 80-ых гадах XX стагоддзя, дзякуючы творчасці прафесійнага гісторыка і выдатнага празаіка Ўл. Арлова [2]. Пісьменнік таксама актыўна ўключаў полацкую гісторыю ў агульнабеларускі патрыятычны кантэкст, аднак, у адрозненні ад В. Ластоўскага, міфалагічныя аспекты адраджэнскай ідэалогіі ў гістарычных творах Ул. Арлова пераважаюць.

У XXI стагоддзі развіццё традыцыі полацкай метафізічнай прозы прынесла новы значны плён, — з'явіўся першы раман пра Полацк — «Захоп Беларусі марсіянамі» Алесь Аркуш [1]. На пытанне аб паходжанні ідэі новай кнігі Алесь Аркуш адказвае, што прапанову напісаць раман з такой назвай ён атрымаў у сне ад Вацлава Ластоўскага. Некаму гэтае тлумачэнне можа падацца спробай літаратурнай містыфікацыі, некаму — метафарай, хтосьці ацэніць яго як дасціпны рэкламны крок, але, мяркую, варта словы аўтара кнігі ўспрымаць літаральна. У старых, па сапраўднаму старых гарадах тканіна явы і сну ўзаемазвязана па прынцыпу сазлучаных сасудаў, аб чым ведаюць пісьменнікі.

Пералічаныя вышэй імёны аўтараў і назвы кніг, вядома, бачацца найбольш істотнымі для развіцця полацкай метагістарычнай прозы, аднак апошняя ўключае ўсё ж больш шырокае кола творцаў. Вядома, гэта невядомы аўтар «Жыцця прападобнай Ефрасінні Полацкай». Гэта бытаапісальнікі XIX стагоддзя, кшталту польскамоўнага В.К. Савіча–Заблоцкага і рускамоўнага А.Р. Пшчолкі. Гэта стваральнікі краянаўчага дыскурсу, пачынаючы К.А. Гаворскім і не заканчваючы І.П. Дэйнісам. Гэта дзясяткі суаўтараў вуснай народнай прозы, якая была выдадзена ў этнаграфічных зборніках Ул. Лобача і Ул. Філіпенкі. Гэта «полацкія» артыкулы В. Галубовіча, у якіх дакладная фактаграфія і метадалагічная дасканаласць спалучаюцца з бліскучай інтуіцыяй. Маю далучыць да полацкага метагістарычнага дыскурсу таксама ўласную эсэістыку, а з апошняга часу і драматургію (п'есу «Віры своя» у суаўтарстве з Ірынай Андрэевай) [14]. Традыцыя полацкай метагістарычнай прозы працягвае даваць плён.

Літаратура

1. Аркуш, А. Захоп Беларусі марсіянамі / А. Аркуш. — Полацк : Выдавецкая ініцыятыва «Полацкае лядо», 2016. — 140 с.
2. Арлоў, Ул. Дзень, калі ўпала страла : Аповесці і апавяданні / Ул. Арлоў. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1988. — 233 с.
3. Балахонаў, С. Кліч у вечнасць, альбо Колькі разваг над «беларускім Улісам» / С. Балахонаў // Наша слова. — 1999. — 27 студ. — С. 4—8.
4. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі ; Уклад, пер. с пол. і камент. М. Хаўстовіча. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1990. — 383 с.
5. Бахарэвіч, А. Курсіў чарнакніжніка (Ян Баршчэўскі) / А. Бахарэвіч // Гамбурскі рахунак Бахарэвіча. — Мінск : Выдавец І. П. Логвінаў, 2012. — С. 70—77.
6. Васючэнка, П. Крыўскі слоўнік паводле Яна Баршчэўскага / П. Васючэнка // Крыніца. — 1999. — № 7—8. — С. 18—25.

7. Вінаходаў, Д., Нікалаеў, М. Пецяўбургскія адрасы Яна Баршчэўскага / Д. Вінаходаў, М. Нікалаеў // Літаратура і мастацтва. — 2009. — № 10. — С. 14.
8. Зямкевіч, Р.А. Ян Баршчэўскі : Першы беларускі пісьменьнік XIX стагоддзя (успамін у 60-летнюю гадашчыну смерці) / Р.А. Зямкевіч. — Вільня : Друкарня Марціна Кухты, 1911. — 12 с.
9. Кавалёў, С. Звар’яцелы Альберт або Прароцтвы Шляхціца Завальні : П’еса-містыфікацыя ў 2-х дзеях па матывах твораў Яна Баршчэўскага / С. Кавалёў // Тэатральная Беларусь. — 1992. — № 2. — С. 2—19.
10. Ластоўскі, В. Лабірынты / В. Ластоўскі // Выбраныя творы / Уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. — Мінск : Беларускі кнігазбор, 1997. — С. 47—72.
11. Лобач, У. А. «Поле культуры» у традыцыйным светапоглядзе беларусаў Падзвіння (паводле твораў Яна Баршчэўскага) / У. А. Лобач // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. — 2008. — № 7. — С. 2—12.
12. Уайт, Х. Метаистория : Историческое воображение в Европе XIX века / Х. Уайт ; Пер. с англ. под ред. Е.Г. Трубиной и В.В. Харитонова. — Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2002. — 528 с.
13. Хаустовіч, М. В. На парозе забытае святыні: Творчасць Яна Баршчэўскага / М. В. Хаустовіч. — Мінск : Права і эканоміка, 2002. — 186 с.
14. Шыдлоўскі, С. А. Музэюм / С. А. Шыдлоўскі // Музэюм : эсэ, імпрэсіі. — Полацк : Выдавецкая ініцыятыва «Полацкае лядо», 2016. — С. 115—119.
15. Шыдлоўскі, С. А. Шляхецкі саслоўны ідэал у творах Яна Баршчэўскага / С. А. Шыдлоўскі // Вестник Полоцкого государственного университета : Серия А (гуманитарные науки). — 2005. — № 7. — С. 128—134.
16. Шыдлоўскі, С.А. Шляхецкі этас у творах А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш» і Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня» / С.А. Шыдлоўскі // Acta albaruthenica : Навуковы зборнік / пад агул. рэд. М. Хаўстовіча [і інш.]. — Выпуск пяты. — Мінск : Права і эканоміка, 2005. — С. 177—181.
17. Шыдлоўскі, С.А. Уласныя імёны ў кнізе Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня», як крыніца рэканструкцыі этнічнай карціны свету прывілеяванага саслоўя беларускага Падзвіння ў першай палове XIX ст. / С.А. Шыдлоўскі // Беларускае Падзвінне : вопыт, метадыка і вынікі палявых даследаванняў (да 80-годдзя пачатку археалагічных раскопак у г. Полацку) : зб. навук. прац рэсп. навук.-практ. семінара, Полацк, 20—21 лістап. 2008 г. / пад агул. рэд. Д.У. Дука, У.А. Лобача. — Наваполацк : ПДУ, 2009. — С. 287—290.